Wstęp

Uwagi wprowadzające

Katalogi dostojników kościelnych mogą przybierać formę listy imion, listy imion z określeniami chronologicznymi albo też kroniki złożonej z biogramów kolejnych biskupów. Źródłom tego gatunku przypisuje się zazwyczaj kilka celów i funkcji. Po pierwsze: mają one przedstawiać kompletną listę hierarchów kościelnych, po drugie: prezentować wywód biskupów od początku istnienia danego Kościoła, po trzecie: dowodzić legalności władzy przekazywanej z biskupa na biskupa (a niekiedy też świętości biskupa), po czwarte: podkreślić znaczenie biskupstwa na arenie czy to kościelnej, czy to państwowej – mogło to wynikać z potrzeby obrony autonomii, obrony terenów spornych albo roszczeń do metropolitalnego paliusza. Katalogi można odczytywać też jako dokumentację losów danego ośrodka i sposób kształtowania tożsamości środowiska, w którym stworzono takie źródło[1].

Uważa się, że inspiracją do zestawiania katalogów dostojników kościelnych były katalogi biskupów Rzymu opracowywane od IV stulecia. W Europie Zachodniej pierwsze katalogi biskupie zaczęły powstawać w VIII w. Szczyt twórczości katalogowej przypadł na wieki XI–XIII, za to w stuleciach XIV, XV i XVI można mówić o epigonizmie tego gatunku[2]. Większość katalogów była kontynuowana w IX–XVI w., w tym najczęściej w XII–XIV w. – także więc w zakresie kontynuacji stulecia XV i XVI wydają się schyłkowe[3]. Dla pełniejszego zrozumienia, jaka była skala występowania katalogów dostojniczych w VIII–XVI w., można dodać, że z terenu 191 europejskich

[1] M. Sot, *„Gesta episcoporum", „gesta abbatum"*, Turnhout 1981.

[2] J. Szymański, *Z zagadnień średniowiecznej biografistyki. Katalogi dostojnicze. Studium źródłoznawcze*, Warszawa 1969, s. 13–25.

[3] Tamże, s. 25–35.

biskupstw Józef Szymański wskazał 370 katalogów dotyczących 116 biskupstw[4], a zatem aż 75 biskupstw (ok. 40%) być może w ogóle nie posiadało własnych katalogów dostojniczych[5]. Wziąwszy pod uwagę diecezje posiadające katalogi, średnio na diecezję przypadały trzy dzieła takiego typu. Posiadanie katalogu dostojniczego było więc zjawiskiem typowym, ale znaczna większość diecezji – i to na przestrzeni kilkuset lat – wytworzyła „tylko" do 2–3 katalogów. J. Szymański stwierdził, że „każdą diecezję, która posiada więcej niż trzy katalogi należałoby uznać za szczególniejszy ośrodek twórczości katalogowej"[6]. W badanym przezeń materiale takich ośrodków można byłoby wskazać nieco ponad 30. Kilka diecezji może poszczycić się wyjątkowo wysoką liczbą katalogów (10 lub więcej), w tym najwięcej Pasawa – 17, Moguncja – 15 i Kolonia – 14. Spośród 46 katalogów tych trzech ośrodków tylko trzy powstały w XV w. i tyle samo w kolejnym stuleciu. Ze wszystkich 370 katalogów zidentyfikowanych przez J. Szymańskiego jedynie 13 tekstów (ok. 3,5%) pochodzi z XV w., a 30 (ok. 8%) z wieku XVI[7].

W Królestwie Polskim w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności katalogi dostojnicze chyba również nie były popularne. Wyjątek stanowi Kraków, z którego (nie uwzględniając twórczości Długosza) wiadomo aż o czterech katalogach z XV w. i dwóch z przełomu XV i XVI w. oraz jednym katalogu i jednej kontynuacji z XVI w. Z Gniezna zaś znamy już tylko dwa późnośredniowieczne/wczesnonowożytne katalogi. Poza tym w XV w. sporządzono dwa katalogi włocławskie (z tego być może jeden na zamówienie Długosza), a w XVI w. jedną kontynuację[8]. Nie jest to dużo

[4] Tamże, s. 80, 82, J. Szymański napisał o 115 biskupstwach, ale w tab. 18 (tamże, s. 83–84) wskazał 116 ośrodków. Tak drobna różnica nie wpływa jednak na proporcje w opisie zjawiska twórczości katalogowej ani na końcowe wnioski badacza.

[5] Tamże, s. 80.

[6] Tamże, s. 82.

[7] Tamże, s. 23–25, 80–85, 224–234.

[8] Spis wszystkich tych katalogów podaję poniżej. Numery w nawiasach odsyłają do t. 1 opracowania *Clavis scriptorum et operum Medii Aevi Poloniae*, t. 1–2, oprac. J. Kaliszuk, A. Pieniądz, P. Węcowski, K. Skwierczyński, Kraków 2019. Jeśli chodzi o katalogi biskupów krakowskich, z XV w. pochodzi redakcja II (Jana Dąbrówki, nr 277/2), redakcja III (nr 349), redakcja IV (świętokrzyska, nr 350) i redakcja V (dominikańska, nr 351), z XV–XVI w. redakcja franciszkańska (nr 353) i redakcja wiślicka (nr 355), z XVI w. redakcja lubelska (nr 352) i kontynuacja katalogu Długosza autorstwa Macieja z Miechowa (nr 429/5). Nie włączam do tego wykazu tzw. redakcji zaginionej (nr 356), zawierającej tylko biogramy św. Stanisława i Wincentego Kadłubka – już W. Drelicharz nie wykluczał, że być może składała się ona tylko z tych dwóch biogramów. W takiej sytuacji nie byłabym jednak skłonna nazywać jej osobną redakcją katalogu biskupów, tylko notami historycznymi lub biograficznymi o tych dwóch biskupach, zwłaszcza że życiorysy te znane są wyłącznie z przekazów *Kroniki* Kadłubka z *Komentarzem* Dąbrówki. J. Szymański uznał, że te biogramy miały uzupełniać treść komentarza. J. Szymański, *Redakcja zaginiona*, w: MPH s.n., t. 10, cz. 2, s. 121–122; W. Drelicharz, *Pamięć i tradycja o mistrzu Wincentym w dziejopisarstwie polskim XIII–XV w.*, „Cistercium Mater Nostra", 2, 2008, nr 2, s. 174.

i, uwzględniając twierdzenie J. Szymańskiego, z wymienionych ośrodków tylko Kraków można byłoby uznać za „szczególniejszy ośrodek twórczości katalogowej" (zgadza się to zresztą z dotychczasową wiedzą na temat rozwoju polskiej historiografii w tym okresie[9]). Obfitszy niż w Krakowie, także w skali europejskiej, jest zasób katalogów biskupów wrocławskich, których w średniowieczu powstało aż 10[10]. Jednak – mimo formalnych związków z metropolią gnieźnieńską – ziemie te były rządzone przez książąt śląskich i stanowiły lenna Korony Czeskiej, przez co pozostawały pod jej wpływami[11]. Porównanie śląsko-wrocławskiej (jak również praskiej[12]) twórczości w zakresie katalogów i żywotów dostojników kościelnych z analogicznymi zabytkami z terenów Królestwa Polskiego byłoby wartościowe poznawczo, ale ze względu na rozległość materii problem ten zasługuje na osobne studium.

W drugiej połowie XV w. Jan Długosz – kanonik krakowskiej kapituły katedralnej, sławny dziś przede wszystkim jako autor monumentalnych *Roczników* – stworzył katalogi zwierzchników aż sześciu Kościołów: arcybiskupów gnieźnieńskich (do 1476 r.) oraz biskupów krakowskich (1451–1476/1478), wrocławskich (przed 1468 r.), włocławskich (1464–1473), poznańskich (1475 r.) i płockich (ok. 1478 r.). Katalogi te zbudowane zostały z listów dedykacyjnych bądź przedmów oraz biogramów kolejnych dostojników, sięgając od X w. (kiedy, według Długosza, powstały wymienione biskupstwa) aż do czasów współczesnych autorowi. Biogramy opisują pochodzenie i zalety bądź wady dostojników oraz ich osiągnięcia, przeważnie w dziedzinie gospodarczo-fundatorskiej. *Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich* (łac. *Catalogus archiepiscoporum Gnesnensium*) zawiera takich

---

Co do najstarszych katalogów arcybiskupów gnieźnieńskich, to znana jest redakcja I (nr 346) i redakcja II (nr 347). Za to najdawniejsze katalogi biskupów włocławskich to pochodząca z XV w. redakcja I (nr 358) i redakcja II (wolborska, nr 359) oraz XVI-wieczna kontynuacja redakcji Jana Długosza autorstwa Macieja Drzewickiego (nr 419/4). W niniejszym przeglądzie nie uwzględniam katalogów biskupów wrocławskich.

[9] B. Kürbisówna, *Ze studiów nad kulturą historyczną wieków średnich w Polsce*, „Studia Źródłoznawcze", 3, 1958, s. 55–57.

[10] W. Mrozowicz, *Wokół średniowiecznych katalogów biskupów wrocławskich. Katalog z rękopisu Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu IV Q 62*, w: *„Historia" – „memoria" – „scriptum". Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 48.

[11] K. Dola, *Związki diecezji wrocławskiej z metropolią gnieźnieńską w latach 1418–1520*, „Studia Theologica Varsaviensia", 15, 1977, nr 1, s. 147–188; W. Mrozowicz, *„Ero obediens archiepiscopo Ecclesiae Gneznensis et primati". Relacje biskupów wrocławskich z metropolitami gnieźnieńskimi w późnym średniowieczu*, w: *Urząd prymasa w Polsce. Geneza – oddziaływanie – znaczenie*, red. W. Graczyk, J.M. Marszalska, L. Zygner, Warszawa 2018, s. 91–103.

[12] Zob. W. Mrozowicz, *Średniowieczne żywoty Arnošta z Pardubic. Między historiografią a hagiografią*, w: *Tradycja Arnošta z Pardubic w kulturze ziemi kłodzkiej. Tradice Arnošta z Pardubic v kultuře Kladska*, red. R. Gładkiewicz, F. Šebek, Wrocław–Pardubice 2008, s. 31–41.

biogramów 37, począwszy od Wilibalina aż do adresata dzieła, Jakuba Sienieńskiego, który sprawował godność prymasa w latach 1474–1480.

Niniejsza praca stanowi pierwsze samodzielne studium *Katalogu* i zawiera opracowanie jego tradycji rękopiśmiennej, treści i formy oraz funkcjonowania w późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej Polsce; poddaję *Katalog* także interpretacji w kategoriach pamięci historycznej o dziejach Kościoła polskiego i gnieźnieńskiego. Książka ta jest jednocześnie próbą odpowiedzi na zgłaszane dawniej postulaty w zakresie studiów nad Długoszowymi katalogami biskupów. Już w 1983 r. Gerard Labuda stwierdził bowiem, że „w twórczości historiograficznej Jana Długosza katalogi pasterzy polskich diecezji zajmują poczesne miejsce", a w 2001 r. Edward Potkowski skonstatował: „brak [...] solidnego studium źródłoznawczego na temat katalogów biskupów Długosza (tę lukę w naszej historiografii należałoby pilnie wypełnić)"[13]. Mam nadzieję, że prezentowane studium nad *Katalogiem arcybiskupów gnieźnieńskich* choćby w małym stopniu przyczyni się do postępu badań nad tą częścią obszernej spuścizny słynnego dziejopisa oraz polskiej twórczości katalogowej.

Stan badań

Katalogi biskupie stały się przedmiotem zainteresowania badaczy zagranicznych. Pierwsze, XIX- i XX-wieczne prace edytorskie i analityczne dotyczące tego zagadnienia podsumował J. Szymański[14]. Od tego czasu zauważyć można znaczący wzrost zainteresowania problematyką dziejopisarstwa kościelnego i katalogów biskupich. Jacques Dubois skrytykował wprowadzony przez Louisa Duchesne'a podział na wykazy biskupie „dobre" (*bonnes*) i „złe" (*mauvaises*), starając się zwrócić uwagę na czynniki, które kształtowały wiedzę o pierwszych biskupach oraz stosunek do list sukcesyjnych w poszczególnych stuleciach[15]. Wnioski te rozbudował Michel Sot, dowodząc, że katalogi biskupie miały legitymizować władzę kolejnych biskupów oraz manifestować ich znaczenie i opracowywano je dla osiągnięcia konkretnych celów gospodarczych bądź politycznych[16]. Badacz ten

[13] G. Labuda, *O katalogach biskupów krakowskich przed Długoszem*, „Studia Źródłoznawcze", 27, 1983, s. 83; E. Potkowski, *Wrocławscy „Episcopi Romani" u Jana Długosza*, w: *„Lux Romana" w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001, s. 105.

[14] J. Szymański, *Z zagadnień*, s. 5–7.

[15] J. Dubois, *Les listes épiscopales, témoins de l'organisation ecclésiastique et de la transmission des traditions*, „Revue d'Histoire de l'Église de France", 62, 1976, nr 168, s. 9–23. Mowa tu o monumentalnej pracy: L. Duchesne, *Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule*, t. 1–3, Paris 1907–1915.

[16] Cele te pozwalało osiągać przedstawianie biskupa jako głowy jego Kościoła i ojca jego wiernych, zob. M. Sot, *Historiographie épiscopale et modèle familial en Occident au IXe siècle*,

opracował także przewodnik po źródłach tego typu w ważnej serii Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental[17]. Pokazał przy tym, że na obszarach znajdujących się pod panowaniem karolińskim w IX w. i pod panowaniem ottońskim w X–XI w. wypracowano osobny gatunek historiograficzny, który nazwał *gesta episcoporum*. *Gesta* opisywały historię diecezji lub opactwa przez pryzmat jego zwierzchników, główny nacisk położony był w nich na święte początki danego ośrodka (zwykle związane z działalnością apostoła lub świętego biskupa) i – bardzo obszernie – na czasy współczesne twórcy dzieła. Teksty takie powstawały na zlecenie biskupów i opracowywane były przez kanoników katedralnych (zwykle tych trzymających pieczę nad miejscowym archiwum). *Gesta* to utwory narracyjne, w których wykorzystywano wiadomości pozyskane z różnych źródeł: dokumentowych, narracyjnych (dziejopisarskich i hagiograficznych), ale także pochodzące z podań ustnych i własnych doświadczeń autorów. Niekiedy dokumenty były wpisywane do *gestów in extenso*, co upodabniało te utwory do kopiariuszy. M. Sot wskazał, że o wytworzeniu gatunku *gesta episcoporum* zadecydowały specyficzne warunki polityczno-społeczne IX–XI w., a najpóźniejsze teksty tego typu powstały w XII w. Dalsze analizy, prowadzone przez niego oraz innych badaczy, pogłębiły szczegółowe obserwacje o tym typie piśmiennictwa[18]. Warte uwagi są także studia nad

„Annales. Économies, Sociétés, Civilisations", 33, 1978, nr 3, s. 433–449; tenże, *Arguments hagiographiques et historiographiques dans les „gesta episcoporum"*, w: *Hagiographie, cultures et sociétés, IVe–XIIe siècles. Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris (2–5 mai 1979)*, Paris 1981, s. 95–104.

[17] Tenże, *„Gesta episcoporum", „gesta abbatum"*.

[18] G.P. Handschuh, *Bistumsgeschichtsschreibung im ottonisch-salischen Reichskirchensystem. Studien zu den sächsischen „Gesta episcoporum" des 11. bis frühen 13. Jahrhunderts*, Tübingen 1981; M. Sot, *Rhétorique et technique dans les préfaces des „gesta episcoporum" (IXe–XIIe s.)*, „Cahiers de Civilisation Médiévale", 28, 1985, nr 110–111, s. 181–200; H. Grundmann, *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart*, Göttingen 1987, s. 38–45; B. Arnold, *Episcopal Authority Authenticated and Fabricated. Form and Function in Medieval German Bishops' Catalogues*, w: *Warriors and Churchmen in the Middle Ages. Essays Presented to Karl Leyser*, red. T. Reuter, London 1992, s. 63–78; R. Kaiser, *Die „Gesta episcoporum" als Genus der Geschichtsschreibung*, w: *Historiographie im frühen Mittelalter*, red. A. Scharer, G. Scheibelreiter, Wien 1994, s. 459–480; M. Müller, *Die spätmittelalterliche Bistumsgeschichtsschreibung. Überlieferung und Entwicklung*, Köln 1998; D. Schlochtermeyer, *Bistumschroniken des Hochmittelalters. Die politische Instrumentalisierung von Geschichtsschreibung*, Paderborn 1998; M. Sot, *Le „Liber de episcopis Mettensibus" dans l'histoire du genre „gesta episcoporum"*, w: *Paolo Diacono. Uno scrittore fra tradizione longobarda e rinnovamento carolingio. Atti del Convegno Internazionale di Studi. Cividale del Friuli – Udine, 6–9 maggio 1999*, red. P. Chiesa, Udine 2000, s. 527–549; S. Haarländer, *„Vitae episcoporum". Eine Quellengattung zwischen Hagiographie und Historiographie, untersucht an Lebensbeschreibungen von Bischöfen des „Regnum Teutonicum" im Zeitalter der Ottonen und Salier*, Stuttgart 2000; R. Michałowski, *Zjazd gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, Wrocław 2005, s. 23–53; *Les gestes des évêques d'Auxerre*, t. 1–2, red. M. Sot, wyd. G. Lobrichon, współpr. M.-H. Depardon, M. Goullet, Ch. Veyard-Cosme, oprac. i tłum. zespół, Paris 2006;

twórczością katalogową występującą na innych terenach (Italia, Półwysep Iberyjski) albo w późniejszych czasach (XIII w.)[19]. Spostrzeżenia badaczy *gestów* na temat sposobów legitymizacji i manifestacji władzy w takich źródłach oraz propagandowego, bieżącego i politycznego celu ich opracowania stanowią pomoc w interpretacji społecznego funkcjonowania poszczególnych przekazów Długoszowego *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich*, do czego wracam w podrozdziałach 1.4 i 1.5. Oprócz tego, na podstawie różnych poczynionych ustaleń, w podrozdziale 2.7 porównuję Długoszowy *Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich* z modelowymi *gesta episcoporum* i określam stosunek tego tekstu do źródeł takiego typu.

W polskiej historiografii temat katalogów dostojniczych nie cieszy się wielką popularnością. Nacisk kładzie się przede wszystkim na wydania źródłowe katalogów, określenie chronologii ich powstawania i wiarygodności zawartych tam informacji[20]. Niemal brak literatury omawiającej twórczość katalogową od strony teoretycznej lub z szerszej perspektywy. W tym miejscu wymienić trzeba monografię J. Szymańskiego o zachodnioeuropejskich katalogach z VIII–XVI w., jego artykuły o średniowiecznym „fetyszyzmie początków" i katalogach jako wyrazie pretensji metropolitalnych, encyklopedyczne syntetyzujące hasło Henryka Wojtyski o katalogach biskupich, jak też rozprawę Hanny Dziechcińskiej o biografistyce polskiej XV–XVII w.[21] Interesującemu mnie tematowi bliskie są też

T. Riches, *The Function of the „gesta episcoporum" as Archive. Some Reflections on the Codex Sancti Gisleni (MS Den Haag KB 75 f 15)*, „Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis", 10, 2007, s. 7–46; S. Patzold, *„Episcopus". Wissen über Bischöfe im Frankenreich des späten 8. bis frühen 10. Jahrhunderts*, Ostfildern 2008; C.B. Bouchard, *Episcopal „gesta" and the Creation of a Useful Past in Ninth-Century Auxerre*, „Speculum", 84, 2009, nr 1, s. 1–35; T. Riches, *The Changing Political Horizons of „gesta episcoporum" from the Ninth to Eleventh Centuries*, w: *Patterns of Episcopal Power. Bishops in 10th and 11th Century Western Europe*, red. L. Körntgen, D. Waßenhoven, Berlin 2011, s. 51–62; P. Byttebier, *Les „gesta" des évêques de Cambrai ou la consolidation littéraire d'un discours épiscopal*, „Revue du Nord", 2015, nr 2 (410), s. 245–261; M. Sot, *Les „Gesta pontificum (sive episcoporum) Cameracensium": une approche typologique*, tamże, s. 229–243.

[19] J.-Ch. Picard, *Le souvenir des évêques. Sépultures, listes épiscopales et culte des évêques en Italie du Nord des origines au Xe siècle*, Rome 1988, s. 395–572, zwłaszcza s. 521–572; *„Liber", „gesta", histoire. Écrire l'histoire des évêques et des papes, de l'Antiquité au XXIe siècle*, red. F. Bougard, M. Sot, Turnhout 2009; G. Vocino, *„Triginta autem Brixienses sunt episcopi quos meminimus". Mémoire épiscopale et hagiographie à l'époque carolingienne: le dossier de saint Filastre, évêque de Brescia*, w: *„Rerum gestarum scriptor". Histoire et historiographie au Moyen Âge. Mélanges Michel Sot*, red. M. Coumert i in., Paris 2012, s. 313–327.

[20] Zob. niżej przypisy poświęcone katalogom z poszczególnych ośrodków oraz J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964, s. 109–113, 212–213 (podane przezeń informacje są jednak częściowo nieaktualne, częściowo zaś błędne).

[21] J. Szymański, *Z zagadnień*; tenże, *Fetyszyzm początków w średniowiecznej historiografii*, „Rocznik Lubelski", 10, 1967, s. 103–112; tenże, *Historiograficzne analogie Passawy i Krakowa z XIII wieku*, w: *Polska w Europie. Studia historyczne*, red. H. Zins, Lublin 1968, s. 93–107 (przedr. w: *Opera minora selecta Josephi Szymański*, red. i oprac. T. Giergiel, B. Trelińska,

zagadnienia katalogów opatów poruszane m.in. przez Wojciecha Mrozowicza, Marcina Starzyńskiego i Aleksandrę Filipek-Misiak[22]. Dla zagadnienia twórczości katalogowej ważne są również ustalenia Krzysztofa Pomiana o stosunku średniowiecza do przeszłości i sposobu, w jaki tę przeszłość wówczas postrzegano[23].

Długosz opracował sześć katalogów biskupów polskich: poza *Katalogiem arcybiskupów gnieźnieńskich* są to katalogi biskupów wrocławskich, włocławskich, poznańskich, krakowskich i płockich. Stan ich opracowania jest nierównomierny, ale wspólnym mianownikiem jest to, że żaden katalog nie został wyczerpująco przeanalizowany. Z tego *Katalog biskupów płockich* nie zachował się do dzisiaj – padł ofiarą wojen XVII w. i znamy z niego tylko list dedykacyjny oraz streszczenie biogramów[24]. Wyłącznie *Katalog biskupów poznańskich* ukazał się drukiem w epoce nowożytnej (w 1606 r.) – tekst ten został jednak miejscami zmieniony względem tekstu zachowanego w XVI-wiecznym (jedynym znanym) rękopisie dzieła[25]. Wszystkie Długoszowe katalogi, które przetrwały do XIX w., zostały wydane w drugiej połowie tegoż stulecia[26]. Jedynie *Katalog biskupów krakowskich* opublikował ponownie

Warszawa 2009, s. 61–73); H. Dziechcińska, *Biografistyka staropolska w latach 1476–1627 (kierunki i odmiany)*, Wrocław 1971; H. Wojtyska, *Biskupów katalogi*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1973, szp. 617–619.

[22] W. Mrozowicz, *Średniowieczne śląskie dziejopisarstwo klasztorne*, w: *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*, red. A. Barciak, Katowice 2000, s. 141–159; M. Starzyński, *Herby średniowiecznych opatów mogilskich*, Kraków 2005, s. 31–36; A. Filipek-Misiak, *W ogrodzie cnót, wad i grzechów. Problematyka cnót w wybranych średniowiecznych kronikach klasztornych na Śląsku i w Czechach*, Kraków 2016, s. 34–35, 44.

[23] K. Pomian, *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, wyd. 2 rozsz., Warszawa 2009.

[24] List dedykacyjny przekazał Stanisław Łubieński, podkanclerzy koronny i biskup płocki, w dziele *Series, vitae, res gestae episcoporum Plocensium, descriptae a Stanislao Lubienski* […]. *His accessit Vita auctoris ab Andrea Trzebicki* […] *conscripta*, Cracoviae 1642, s. 16–20; streszczenie biograficznej części *Katalogu* zachowało się w pracy *Tabula episcoporum Plocensium* Wawrzyńca z Wszerecza, kanonika katedry płockiej, z drugiej połowy XVI w., zob. MPH, t. 6, s. 592–611; *Clavis*, t. 1, s. 301. Por. T. Jurek, *Końcowe partie Długoszowego katalogu biskupów poznańskich*, w: *„Vir sapiens". Księga dedykowana Profesorowi Krzysztofowi Ożogowi*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, S.A. Sroka, Kraków 2024, s. 245, przyp. 32, który twierdzi, że płocki katalog Długosza „nigdy nie został rozwinięty". Bardzo dziękuję prof. Tomaszowi Jurkowi za możliwość zapoznania się z pracą przed jej publikacją.

[25] Wspomniany jedyny znany rękopis katalogu poznańskiego to kodeks BOss. 619/I. *Vitae episcoporum Posnaniensium. Per Ioannem Longini, sive Dlugossium* […] *conscriptae.* […]. *Opera Thomae Treteri* […] *in lucem editae*, Brunsbergae 1604; T. Jurek, *Końcowe partie*; M. Pajor, *„Katalog biskupów poznańskich" Jana Długosza. Studium źródłoznawcze*, niepublikowana praca magisterska przygotowana pod opieką prof. W. Drelicharza, Uniwersytet Jagielloński, 2017, s. 20–33. Bardzo dziękuję p. Maciejowi Pajorowi za możliwość zapoznania się z jego pracą.

[26] *Joannis Dlugossii senioris, canonici Cracoviensis, Opera*, t. 1, wyd. I. Polkowski, Z. Pauli, Cracoviae 1887, s. 337–378 (CGnes.), 379–437 (CCrac.), 439–477 (CWrat.), 479–513 (CPos.), 515–544 (CWlad.), 545–549 (CPloc.).

J. Szymański w 1974 r.[27] W drugiej połowie XIX w. planowana była edycja polskiego przekładu *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich*, ale nie doszła ona do skutku[28]. Tylko *Katalog biskupów poznańskich* doczekał się publikacji pełnego przekładu na język polski, jak też studium źródłoznawczego jego końcowej części[29]. Katalogi: poznański, krakowski i wrocławski

[27] *Katalog Jana Długosza*, w: MPH s.n., t. 10, cz. 2, wyd. J. Szymański, Warszawa 1974, s. 125–238; zob. też ważną recenzję tej edycji: Z. Kozłowska-Budkowa, „Kwartalnik Historyczny", 82, 1975, nr 2, s. 424–429. W wydaniu tym nie uwzględniono rękopisów: BCzart. 3659 I; RA Skoklost. E 8819; AGAD, Prokuratoria Królestwa Polskiego, sygn. 12 (w ostatnim przypadku dwa biogramy: Gedki i Wincentego Kadłubka). Można dodać, że J. Szymański zamieścił w wydaniu także żywot biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego autorstwa Stanisława Hozjusza (s. 131–133, 250–277), który wcześniej wydany został w drugiej połowie XIX w.: *Stanislai Hosii, S.R.E. Cardinalis, Maioris Poenitentiarii, Episcopi Varmiensis (1504–1579) et quae ad eum scriptae sunt Epistolae, tum etiam eius orationes, legationes*, t. 1: *1525–1550. Praemittuntur vita Hosii auctore Stanislao Rescio et* […], wyd. F. Hipler, V. Zakrzewski, Cracoviae 1879, s. CXLVIII–CLXIX. Żaden z tych wydawców nie uwzględnił jednak rękopisu sztokholmskiego: RA Skoklost. E 8603 (14 kart, bez zakończenia, nieoprawny poszyt, papier ze znakiem wodnym: h. Jelita w kartuszu), mf. AGAD sygn. PN 7916[1], szpula 11, fotografie dostępne online na platformie Repozytorium Cyfrowe Poloników: <http://repcyfr.pl/dlibra/docmetadata?id=244&from=&dirids=1&ver_id=258&lp=1&QI=!C9D8D2F368E-EFE9F3504CCFB979EDC78-1> [dostęp: 16.11.2021]. Zob. A. Nowicka-Jeżowa, M. Wichowa, M. Straszewicz, *Przegląd zawartości kolekcji Skokloster. Rękopisy E 8596–8608, E 8610 (1–2)*, w: E. Teodorowicz-Hellman i in., *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen*, Warszawa 2006, s. 84–85.

[28] J. Łepkowski, *Sprawozdanie z czynności Wydawnictwa dzieł Długosza* [I], Kraków 1859 (odb. z: „Czas"), s. 3–4; tenże, *Sprawozdanie z czynności Wydawnictwa dzieł Długosza. III*, Kraków 1860 (odb. z: „Czas"), s. 48; A. Przezdziecki, *Sprawozdanie z czynności Wydawnictwa dzieł Długosza. IV*, Kraków 1865 (odb. z: „Czas"), s. 55, 65–66. Przetłumaczenia gnieźnieńskiego i krakowskiego katalogu Długosza podjął się Józef Gacki (zm. 1876), najpierw pijar, potem proboszcz Jedlni w diecezji sandomierskiej i kanonik kolegiaty sandomierskiej, historyk Kościoła. Trzecie sprawozdanie informuje, że powierzono mu przekład dzieła, a czwarte, że J. Gacki go wykonał. J. Szymański, MPH s.n., t. 10, cz. 2, s. 127, wskazał, że XIX-wieczny rękopis BPAU/PAN 637 zawiera polskie tłumaczenie krakowskiego katalogu Długosza. Przekaz ten mieści także polski przekład jego katalogu gnieźnieńskiego, zob. J. Czubek, *Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie*, Kraków 1906, s. 101. Rękopis BPAU/PAN 637 dostępny jest też w postaci mikrofilmu: BN mf. 42595. Prawdopodobnie obie prace to przekłady autorstwa J. Gackiego. Poza tym opublikował on polskie tłumaczenie dwóch po-Długoszowych biogramów biskupów krakowskich: *Żywot Piotra Tomickiego biskupa krakowskiego*, tłum. J. Gacki, „Pamiętnik Religijno-Moralny", seria nowa, 21, 1862, nr 2, s. 134–149; nr 3, s. 254–272; *Żywoty niektórych kościoła Polskiego Pasterzy z rękopismów łacińskich biblioteki ordynatów Zamojskich. Jan Chojeński biskup krakowski*, tłum. J. Gacki, tamże, nr 6, s. 616–625 (na s. 134, przyp. 1, wzmianka o przekładach katalogów Długosza). Zob. też R. Kaczmarek, *Gacki Józef*, w: PSB, t. 7, Kraków 1958, s. 196–197; D. Krześniak-Firlej, W. Firlej, *Bibliografia piśmiennictwa zakonników z sekularyzowanych klasztorów działających na obszarze diecezji kieleckiej i sandomierskiej w XIX w.*, „Hereditas Monasteriorum", 8, 2016, s. 171–177. Być może kwerenda w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, w spuściźnie Cypriana Walewskiego, który kolacjonował tekst *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich* z myślą o edycji w *Opera omnia*, przyniosłaby nowe informacje o translatorskiej pracy J. Gackiego.

[29] *Katalogi biskupów poznańskich*, oprac. J. Wiesiołowski, tłum. A. Pawlaczyk, Poznań 2004, s. 4–37; *Jana Długosza „Katalog biskupów poznańskich"*, tłum. A. Pawlaczyk, „Kronika Miasta Poznania", 62, 1994, nr 3–4, s. 207–234; T. Jurek, *Końcowe partie*.

poddane zostały badaniom źródłoznawczym, ale wyniki tych analiz w większości pozostają w formie maszynopisów[30]. Katalogi dostojnicze Długosza są wspominane – w mniejszym lub większym zakresie – w tekstach omawiających twórczość katalogową danej diecezji. Jeśli chodzi o to zagadnienie badawcze, dysponujemy literaturą na temat katalogów krakowskich[31], wrocławskich[32], gnieźnieńskich[33], poznańskich[34] i włocławskich[35].

[30] M. Koczerska, *Piętnastowieczne biografie Zbigniewa Oleśnickiego*, „Studia Źródłoznawcze", 24, 1979, zwłaszcza s. 8–11; M. Pajor, *„Katalog biskupów poznańskich"*; M. Małajowicz, *Krytyka źródłoznawcza biogramów najdawniejszych hierarchów krakowskich (do końca XII w.) w „Katalogu biskupów krakowskich" Jana Długosza*, niepublikowana praca magisterska przygotowana pod opieką prof. W. Drelicharza, Uniwersytet Jagielloński, 2018; T. Walczak, *Studium źródłoznawcze „Katalogu biskupów wrocławskich" Jana Długosza*, niepublikowana praca magisterska przygotowana pod opieką prof. W. Drelicharza, Uniwersytet Jagielloński, 2019. 12 XII 2025 miała miejsce obrona pracy doktorskiej: M. Małajowicz, *Tradycja rękopiśmienna „Katalogu biskupów krakowskich" Jana Długosza*, maszynopis, rozprawa przygotowana pod opieką prof. W. Drelicharza, Uniwersytet Jagielloński, 2024 – której wyników nie udało mi się niestety tutaj uwzględnić. Uprzejmie dziękuję Autorom za udostępnienie maszynopisów ich prac.

[31] *Katalogi biskupów krakowskich*, oprac. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 3, s. 313–327; P. David, *Les sources de l'histoire de Pologne à l'époque des Piasts (963–1386)*, Paris 1934, s. 181–182; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo*, s. 109–111; J. Szymański, *Historiograficzne analogie*; tenże, *Ze studiów nad średniowieczną historiografią małopolską. Wiślicki katalog biskupów krakowskich*, w: *Średniowiecze. Studia o kulturze*, t. 4, red. J. Lewański, Wrocław 1969, s. 7–49 (ważna recenzja tej pracy: Z. Kozłowska-Budkowa, „Przegląd Historyczny", 61, 1970, z. 3, s. 507–508); *Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. i oprac. J. Szymański, w: MPH s.n., t. 10, cz. 2; Z. Kozłowska-Budkowa, *Wstęp*, w: MPH s.n., t. 5, s. XXIX–XXX; G. Labuda, *O katalogach biskupów krakowskich*, s. 83–96; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 15–24, 143–158, 158–185; J. Wenta, *Kilka uwag o początkach katalogów biskupów krakowskich*, w: *„Ecclesia" – „cultura" – „potestas". Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 743–752; W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim*, Kraków 2012, s. 395–402; tenże, *Pamięć i tradycja*, s. 174–175; tenże, *Miejsce „Komentarza" Jana z Dąbrówki w twórczości historiograficznej w Polsce pierwszych Jagiellonów*, w: *„Komentarz" Jana z Dąbrówki do „Kroniki" biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrówka, M. Olszewski, Warszawa 2015, s. 37–39; P. Węcowski, *„Opera minora" Jana z Dąbrówki*, w: tamże, s. 61–63; M. Małajowicz, *Kilka uwag o wykorzystaniu rzekomej bulli Benedykta IX w „Katalogu biskupów krakowskich" Jana Długosza w kontekście jego treści ideowych*, w: *Surasti tiesą: pagalbiniai istorijos mokslai falsifikatų tyrime. Mokslinių straipsnių rinkinys*, red. R. Čapaitė, Vilnius 2022, s. 159–190; tenże, *Źródła rocznikarskie w biogramach najdawniejszych hierarchów (do końca XII w.) w „Katalogu biskupów krakowskich" Jana Długosza*, „Łódzkie Studia Teologiczne", 32, 2023, z. 1, s. 135–148.

[32] W. Kętrzyński, *Katalogi biskupów wrocławskich*, w: MPH, t. 5, s. 534–594; tenże, *Die Kataloge der Breslauer Bischöfe*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens", 28, 1894, s. 259–293; L. Schulte, *Zu den Breslauer Bischofskatalogen*, „Zeitschrift für Geschichte Schlesiens", 44, 1910, s. 207–234; O.F. Schmidt, *Untersuchungen zu den Breslauer Bischofskatalogen*, Breslau 1917; A. Birkenmajer, *Nowy katalog biskupów wrocławskich*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 29–40; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo*, s. 111–112; J. Szymański, *W sprawie genezy rocznikarstwa śląskiego*, „Studia Źródłoznawcze", 22, 1977, s. 77–82 (przedr. w: *Opera minora selecta*, s. 220–226); T. Jurek, *Zagadka biskupa wrocławskiego Roberta*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka", 45, 1990, s. 1–11; W. Szelińska, *Śląsk w piśmiennictwie Jana Długosza*, Kraków 1993, s. 65–78;

Prace nad katalogową spuścizną Długosza stanowią tylko wycinek obecnie prowadzonych studiów nad życiem i twórczością tego dziejopisa. Literatura

R. Żerelik, *Praktyczne wykorzystanie katalogu dostojniczego w kancelarii Henryka z Wierzbna biskupa wrocławskiego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka", 48, 1993, nr 1, s. 65–69; M. Cetwiński, *Biskup wrocławski Magnus: amplifikacja i metafora jako sposoby narracji dziejopisarskiej*, w: *Tysiącletnie dziedzictwo*, s. 53–65 (przedr. w: tenże, *Metamorfozy śląskie. Studia źródłoznawcze i historiograficzne*, Częstochowa 2002, s. 95–108); M.L. Wójcik, *Biskupi wrocławscy w opinii Jana Długosza*, w: *Duchowieństwo i laicy*, red. A. Wałkówski, Warszawa 2010, s. 206–224; W. Mrozowicz, *Kataloge der Breslauer Bischöfe. Überlegungen über alte und die Möglichkeiten neuer Editionsansätze*, w: *Quellen kirchlicher Provenienz. Neue Editionsvorhaben und aktuelle EDV-Projekte*, red. H. Flachenecker, J. Tandecki, K. Kopiński, Toruń 2011, s. 59–70; tenże, *Który katalog biskupów? W związku ze wzmianką kroniki kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu*, w: *„Historicae viae". Studia dedykowane Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi z okazji 55-lecia pracy naukowej*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2012, s. 43–49; tenże, *Wokół średniowiecznych katalogów*, s. 48–59; T. Walczak, *Zapomniana kolekcja historyczna w XVI-wiecznym rękopisie Archiwum Państwowego we Wrocławiu (sygn. 82/28/0/1/6)*, „Studia Źródłoznawcze", 62, 2024, s. 53–54.

[33] *Katalogi arcybiskupów gnieźnieńskich*, oprac. X. Liske, w: MPH, t. 3, s. 377–410; *Nieznany katalog arcybiskupów gnieźnieńskich*, wyd. B. Bolz, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 11, 1965, s. 271–285; J. Szymański, *Sędziwój z Czechla autorem katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich*, w: *„Ars historica". Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup i in., Poznań 1976, s. 503–511. Opinie o autorstwie obu katalogów: E. Potkowski, *Fikcja i historia u Długosza*, „Przegląd Humanistyczny", 31, 1987, nr 12, s. 58 (przedr. w: tenże, *Metody pracy polskiego intelektualisty: fikcja i historia u Długosza*, w: tenże, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 174); M. Derwich, *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa 1992, s. 533; W. Drelicharz, *Źródła i autor „Rocznika Sędziwoja". Z dziejów kultury historycznej duchowieństwa wielkopolskiego w XV w.*, „Nasza Przeszłość", 80, 1993, s. 166; tenże, *Z pogranicza historiografii i polityki. Traktat genealogiczno-historyczny zwany „Rocznikiem mazowieckim"*, „Kwartalnik Historyczny", 101, 1994, nr 1, s. 45; tenże, *Sędziwój z Czechla h. Korab*, w: PSB, t. 36, Warszawa 1996, s. 397; K. Bracha, *Maciej z Pełczyna (z Pyzdr) opat łysogórski, bibliotekarz, kopista i miłośnik historii z XV w. i jego kodeks z Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, w: *Z dziejów opactwa świętokrzyskiego. Materiały z konferencji naukowej, Kielce, 1 czerwca 2006 r.*, red. M. Derwich, K. Bracha, Kielce 2007, s. 34–35; P. Węcowski, *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014, s. 128–129.

[34] S. Karwowski, *Najstarsi Długoszowi biskupi poznańscy wobec krytyki*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego", 35, 1909, s. 323–336; E. Likowski, *Długoszowy katalog biskupów poznańskich*, Poznań 1880 (odb. z: „Przegląd Kościelny", 2, 1880, nr 9–10); *Katalogi biskupów poznańskich*; T. Jurek, *Średniowieczny katalog biskupów poznańskich w „Roczniku lubińskim" ukryty*, „Studia Źródłoznawcze", 54, 2016, s. 51–58; tenże, *Biskupstwo poznańskie w wiekach średnich*, Poznań 2018, s. 500–501.

[35] J. Fijałek, *Ustalenie chronologii biskupów włocławskich*, Kraków 1894 (odb. z: „Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek do «Gazety Lwowskiej»", 22, 1894, nr 1–10); P. David, *Les sources*, s. 186–188; W. Pociecha, *Drzewicki Maciej h. Ciołek*, w: PSB, t. 5, Kraków 1946, s. 411; P. Pawłowski, *Katalogi biskupów włocławskich*, „Studia Włocławskie", 9, 2006, s. 342–360. Poza BOss. 619/I znany jest jeszcze jeden rękopis Długoszowego katalogu włocławskiego (z kontynuacją), zachowany w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, sygn. 611 (daw. Kop. 1; tzw. kopiariusz ogólny Drzewickiego), zob. *Biblioteka kapituły włocławskiej*, oprac. S. Chodyński, uzup. rozdziałem o katalogach i wyd. S. Librowski, Włocławek 1949, s. 103, nr 107 (wzmianka o księdze archiwalnej nr 4); S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, dz. 2: *Dokumenty w kopiariuszach*, t. 1: *Kopiariusz ogólny*